

Het neoliberalisme gaat op de schop, zeggen politici in verkiezingstijd

Anna Dijkman en Jean Dohmen
Amsterdam

Politieke partijen willen de uitwassen van het kapitalisme aanpakken, zo valt in bijna alle programma's te lezen. Het bedrijfsleven lijkt de gebeten hond. Maar de opvattingen over wat er precies moet gebeuren, lopen nogal uiteen.

Hogere lasten voor bedrijven, kritiek op doorgeschoten marktwerking, een eerlijkere verdeling van de welvaart en een grotere rol voor de overheid. Politieke partijen zijn in de aanloop naar de verkiezingen opvallend eensgezind: het kapitalisme is toe aan groot onderhoud.

Zinnen als 'het kapitalisme heeft soms bijsturing nodig' en 'de overheid zal de rafelranden van het kapitalisme actief bij moeten schaven' komen niet uit het verkiezingsprogramma van GroenLinks of SP, maar van de VVD. 'Een sterke overheid grijpt soms in in de economie', schrijft de partij van premier Mark Rutte.

Dat alle partijen die hun plannen door het Centraal Planbureau (CPB) lieten doorrekenen de lasten van bedrijven flink willen verhogen, deed afgelopen week veel stof opwaaien. De plannen staan niet op zichzelf, maar zijn onderdeel van een veranderde blik op de economie en de rol van de overheid.

Noem het gerust een zwaai naar links. Het denken werd sinds de jaren tachtig bepaald door begrippen als deregulering, marktwerking en privatisering. De overheid moest kleiner, belastingen lager. Ook veel linkse politici omarmden die ideeën.

Het resultaat van die ontwikkeling is een 'verminkt soort kapitalisme', zoals hoogleraar economie en overheidsfinanciën Bas Jacobs van de Erasmus School of Economics het noemt. 'Het receptenboek van het kapitalisme werd goed gevolgd. Dat had moeten leiden tot meer groei,

productiviteit en innovatie. Dat gebeurde alleen niet en ondertussen werden de uitwassen groter.'

De financiële crisis van 2008 legde de gevaren van een gebrek aan regels pijnlijk bloot. De Franse econoom Thomas Piketty bekritiseerde in 2013 de groeiende ongelijkheid in zijn boek *Kapitaal in de 21e eeuw*. Ook het gemor over het fiscale trapezewerk waarmee grote bedrijven belastingen tot een minimum wisten te beperken, nam toe.

Jacobs: 'Goed werkend kapitalisme belooft hard werk, ondernemerschap en het nemen van risico, maar monopolievorming, windhandel in onroerend goed, afschuiven van risico's en milieuvervuiling juist niet. Dan krijgen mensen onverdiend inkomen waar ze niks voor hebben gedaan en draaien anderen voor de rekening op. Dat is schadelijk voor de economie en geeft maatschappelijk ongewenste uitkomsten zoals grotere ongelijkheid en klimaatproblemen.'

De groeiende maatschappelijke onvrede zette politici aan het denken — ook de liberalen. 'Geen enkele partij kan zich aan de tijdgeest onttrekken', zegt hoogleraar politieke filosofie en economische ethiek Rutger Claassen van de Universiteit Utrecht. 'Maar het heeft na de financiële crisis nog lang geduurd. De zorgen worden nu pas doorvertaald in plannen voor beleid.'

KIEZERS

Het eerste kabinet-Rutte (2010-2012), waarin VVD en CDA regeerden met steun van de PVV, was volgens Peter Kanne van onderzoeksbureau I&O Research een 'conservatief-culturele correctie' op de periode daarvoor. 'Het sociaal-economische beleid van dat kabinet was voor de kiezer eigenlijk te rechts', zegt Kanne.

Sindsdien zijn de kiezers op dat vlak nog verder naar links opgeschoven. 'Kiezers, ook veel VVD-stemmers, zijn behoorlijk eensgezind over bepaalde sociaal-economische kwesties: een hoger minimumloon, goede zorg, meer investeren in de publieke sector en een lagere AOW-leeftijd. Rutte zei vorig jaar nog dat we in de kern een "diep socialistisch land" zijn.'

Inmiddels staan het aanpakken van belastingontwijking, kritisch kijken naar marktwerking, een sterkere rol voor de overheid en een eerlijkere verdeling van de welvaart bij de mees-

Ook de VVD van premier Mark Rutte vindt dat het kapitalisme soms bijsturing behoeft. De partij wil het minimumloon verhogen.

FOTO: ROBIN UTRECHT/ANP

te partijen op de politieke agenda.

Zo wil het merendeel van de partijen — ook de VVD — het minimumloon verhogen. Door de coronacrisis is ook het politieke verzet tegen een hogere staatsschuld verdwenen. Na de financiële crisis en de eurocrisis zetten alle partijen nog alles op alles om de fors gestegen schuld snel te verlagen.

Maar of er nu concrete stappen worden gezet, zal afhangen van de formatie. Politieke partijen doen in hun programma's veel voorstellen. De meeste willen zoals gezegd de vennootschapsbelasting (vpb) verhogen, maar voor veel plannen is er volgens Claassen zo op het oog geen meerderheid. De vraag is, kortom, wat er van alle ideeën uiteindelijk in het regeerakkoord belandt.

Claassen geeft een voorbeeld: 'VVD en D66

willen voorkomen dat bedrijven te veel marktmacht hebben. Ze vinden dat de overheid strenger moet kunnen optreden. Andere partijen hebben daar in hun programma's nauwelijks aandacht voor. Maar ik verwacht toch dat VVD en D66 daar de handen wel voor op elkaar krijgen als ze er na de verkiezingen werk van zouden maken.'

'SYMPTOOMBESTRIJDING'

Bij veel andere plannen is dat onzeker en zal het afhangen van de onderhandelingen. Claassen: 'Linkse partijen willen werknemers instemmingsrecht geven bij belangrijke besluiten in een bedrijf en werknemers laten meedelen in de winst. Daar is bij de midden- en rechtse partijen

Of er concrete stappen worden gezet, hangt af van de formatie. Voor veel plannen lijkt nu geen meerderheid

geen enkele animo voor.'

Alles overziend vreest Jacobs dat de huidige plannen weinig oplossen. 'Het is symptoombestrijding die alleen de uitwassen maar niet het onderliggende falen van de markt aanpakt. Onderwerpen als mededinging en eerlijke concurrentie zijn politiek niet sexy.'

De hoogleraar is uitgesproken kritisch over een verhoging van de vpb. 'De winstbelasting is economisch de schadelijkste belasting in ons stelsel. Uiteindelijk wordt die altijd betaald door mensen: de aandeelhouder, werknemer of consument.' Aandeelhouders zwaarder belasten is volgens Jacobs op zich een legitiem politiek doel, maar het is beter om die direct aan te slaan via de inkomstenbelasting.

Ook Claassen vindt het te vroeg om te spreken van een ommekeer. 'Het moet zich nog bewijzen. Vergeet ook niet: er is al heel veel geprivatiseerd en dat wordt allemaal niet opeens teruggedraaid.' Kanne ziet nog een risico: 'De slinger kan ook te ver doorslaan: naar een overheid die met veel geld van alles probeert te repareren en daardoor weer problemen veroorzaakt.'